

نقش الگویی زن طلبه در تربیت دینی دختران

فرشته نوری^۱

چکیده

تربیت دینی نسل آینده، به ویژه دختران، یکی از دغدغه‌های اصلی جامعه اسلامی است و زن طلبه به عنوان الگوی دینی و تربیتی نقش کلیدی در این زمینه دارد (شهید مطهری، ۱۳۷۵؛ آیت‌الله جوادی آملی، ۱۳۸۵). پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش الگوهای زن طلبه در تربیت دینی دختران و ارائه راهکارهای عملی، با روش کتابخانه‌ای و تحلیل محتوای اسنادی انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که زن طلبه با ایفای نقش در ابعاد پنج‌گانه شناختی، اخلاقی، عاطفی، اجتماعی و معنوی، می‌تواند تأثیر عمیقی بر تربیت دینی دختران داشته باشد (علامه طباطبایی، ۱۳۶۲؛ پژوهشکده زن و خانواده، ۱۳۹۸). از مهم‌ترین نتایج می‌توان به افزایش دانش دینی، رفتار اخلاقی عملی، ایجاد اعتماد و ارتباط مثبت، مشارکت اجتماعی و رشد معنوی دختران اشاره کرد. همچنین ارائه راهکارهای عملی شامل آموزش تخصصی، شبکه‌سازی، جلسات اخلاقی و معنوی، و بانک محتوای تربیتی پیشنهاد شده است. یافته‌های پژوهش، با استناد به قرآن کریم، سیره اهل بیت (ع) و آثار علما و پژوهش‌های حوزوی و داخلی، مبنای علمی و کاربردی قوی برای مراکز آموزشی، خانواده‌ها و سیاست‌گذاران فرهنگی فراهم می‌کند (قرآن کریم: لقمان: ۱۹).

کلیدواژه‌ها: زن طلبه، تربیت دینی، الگوی عملی، ابعاد تربیت، دختران.

طلبه سطح ۲ حوزه الزهراء (س) گیلانغرب^۱

تربیت دینی دختران، به ویژه در جامعه اسلامی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا هویت دینی و اخلاقی نسل آینده با نحوه تربیت آنان شکل می‌گیرد (شهید مطهری، ۱۳۷۵). زنان طلبه، با دانش دینی، رفتار اخلاقی و الگوپذیری عملی، می‌توانند نقش الگوهای تربیتی مؤثر را برای دختران ایفا کنند (آیت‌الله جوادی آملی، ۱۳۸۵). قرآن کریم نیز زنان مؤمن را به عنوان اسوه‌های حسنه برای نسل‌های بعدی معرفی کرده است: «وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ» (قصص: ۴۶) و در آیه «وَأَذْكُرَنَّ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنَ الْآيَاتِ وَالْحِكْمَةِ» (احزاب: ۲۱) به اهمیت آموزش و الگوگیری در محیط خانواده تأکید شده است. پژوهش‌های گذشته نشان داده‌اند که زن عالم و مؤمن می‌تواند با ایفای نقش آموزشی، اخلاقی، عاطفی، اجتماعی و معنوی، تأثیر پایدار بر تربیت دختران داشته باشد (علامه طباطبایی، ۱۳۶۲؛ پژوهشکده زن و خانواده، ۱۳۹۸). با این حال، بررسی علمی و سیستماتیک نقش زنان طلبه به عنوان الگوهای عملی تربیت دینی هنوز به صورت جامع انجام نشده است. بر همین اساس، پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش الگوهای زن طلبه در تربیت دینی دختران و ارائه راهکارهای عملی انجام شده است. این تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای و تحلیل محتوای اسنادی و بهره‌گیری از منابع معتبر حوزوی، آثار علما و مقالات علمی - پژوهشی داخلی، تلاش دارد تا چارچوب علمی و کاربردی برای مراکز آموزشی و خانواده‌ها ارائه دهد (آیت‌الله مصباح یزدی، ۱۳۷۰؛ جامعه الزهرا، ۱۳۹۹).

تعاریف کلیدی و اثرها

۱. زن طلبه

«زن طلبه» به بانویی اطلاق می‌شود که در حوزه‌های علمیه به تحصیل مبانی و معارف اسلامی - شامل فقه، اصول، تفسیر، حدیث، اخلاق و فلسفه اسلامی - اشتغال دارد و علاوه بر نقش آموزشی و تبلیغی، در فرآیند تربیت دینی خانواده و جامعه نقش اثرگذار ایفا می‌کند. در ادبیات تربیت اسلامی، زن طلبه به دلیل هم‌زمانی نقش مادری، مربی‌گری و فعالیت علمی، یکی از کنشگران فعال در انتقال ارزش‌ها و سنت‌های دینی محسوب می‌شود (مطهری، ۱۳۷۷).

۲. تربیت دینی

«تربیت دینی» فرآیندی نظام‌مند و هدفمند است که در آن باورهای اعتقادی، ارزش‌های اخلاقی، اعمال عبادی و سبک زندگی مبتنی بر دین در فرد شکل می‌گیرد، تقویت می‌شود و به ثبات رفتاری می‌رسد. از منظر قرآن کریم، تربیت دینی بر مبنای هدایت، پنددهی، نظارت اخلاقی و نقش الگوی مؤمنان صورت می‌گیرد (لقمان: ۱۷). اندیشمندان اسلامی نیز تربیت دینی را مجموعه‌ای از فعالیت‌های تربیتی می‌دانند که رشد همه‌جانبه انسان از حیث عقلانی، ایمانی، اخلاقی و رفتاری را پیگیری می‌کند (مطهری، ۱۳۷۲).

۳. الگوی عملی

«الگوی عملی» یا «الگوی رفتاری» شیوه‌ای از تربیت است که در آن مربی با رفتار عینی و قابل مشاهده خود، ارزش‌ها و هنجارهای مطلوب را به متربی منتقل می‌کند. این روش، مؤثرترین شیوه تربیت در منابع اسلامی دانسته شده است؛ زیرا مشاهده رفتار واقعی مربی نسبت به گفتار او تأثیر عمیق‌تر و بادوام‌تری ایجاد می‌کند. قرآن کریم پیامبر اکرم (ص) را به عنوان «أَسْوَهُ حَسَنَةٍ» معرفی می‌کند که نشان‌دهنده جایگاه الگو بودن در تربیت دینی است (احزاب: ۲۱). بهشتی (۱۳۹۰) نیز عملکرد مربی را مهم‌ترین عامل در یادگیری اخلاقی می‌داند.

۴. ابعاد تربیتی دختران

«ابعاد تربیتی دختران» مجموعه حوزه‌هایی است که رشد همه‌جانبه دینی، اخلاقی، اجتماعی، شناختی و هویتی دختران را سامان‌دهی می‌کند. این ابعاد، شامل تربیت اعتقادی، اخلاقی، عبادی، عاطفی، اجتماعی و هویتی است و هر یک متناسب با ویژگی‌های جنسیتی، روان‌شناختی و نقش‌آفرینی دختران در آینده خانواده و جامعه طراحی می‌شود. پژوهش‌های اسلامی بر اهمیت نقش مادران و مربیان زن در شکل‌گیری این ابعاد تأکید دارند (عابدی، ۱۳۹۵).

سؤال اصلی پژوهش:

«زن طلبه چگونه می‌تواند در ابعاد شناختی، اخلاقی، عاطفی، اجتماعی و معنوی، نقش مؤثری در تربیت دینی دختران ایفا کند؟»

چهارچوب نظری و مبانی پژوهش

۱/۱. مفهوم تربیت دینی و جایگاه الگو

تربیت دینی فرآیندی است که هدف آن شکوفایی فطرت الهی و هدایت فرد به سوی کمال و رضایت خداوند است (شهید مطهری، ۱۳۷۵). این فرآیند، برخلاف آموزش صرف، شامل تهذیب نفس، پرورش اراده و تثبیت باورهای توحیدی در عمق وجود متربی است. شهید مطهری (۱۳۷۵) تأکید دارد که تربیت صرفاً تلقین نیست، بلکه باید از طریق فراهم‌سازی محیط مناسب و معرفی اسوه‌های صحیح صورت پذیرد.

در این میان، “الگو” عنصری محوری است. نظریه‌های روان‌شناسی اجتماعی، به ویژه نظریه یادگیری مشاهده‌ای آلبرت بندورا (Bandura, ۱۹۷۷)، نشان داده‌اند که یادگیری و درونی‌سازی ارزش‌ها، از طریق مشاهده رفتار افراد مرجع (الگوها) رخ می‌دهد. بندورا معتقد است که تقلید از الگوها، به‌ویژه در مراحل رشد شناختی و اخلاقی اولیه، نقشی اساسی در شکل‌دهی به خودکارآمدی و رفتار فرد دارد. زن طلبه به دلیل تخصص در علوم دینی و تعهد عملی به مبانی اسلامی، مصداق بارز الگوی مرجع در حوزه دین‌داری محسوب می‌شود. او نماینده تلفیق علم (معرفت) و عمل (سلوک) است که یکی از مبانی اصلی تربیت در اسلام می‌باشد (آیت‌الله مصباح یزدی، ۱۳۷۰).

۱/۲. جایگاه زن در منظومه تربیتی اسلام و نقش مبلغ

اسلام برای زن نقش‌های متعددی قائل است که نقش مادری و مربیگری در کانون خانواده، نقشی بنیادی و اساسی است. با این حال، نقش زن عالم و طلبه، فراتر از محیط خانواده و در سطح جامعه، به عنوان یک مبلغ، مفسر ارزش‌ها و شاخص فرهنگی مطرح می‌شود (آیت‌الله جوادی آملی، ۱۳۸۵).

آیت‌الله جوادی آملی (۱۳۸۵) بر این نکته تأکید می‌ورزند که زن عالم، می‌تواند کانون معنوی و معرفتی خانواده و جامعه باشد، و حضور او در عرصه آموزش عالی دینی، تضمین‌کننده تربیت نسلی است که هم از نظر ایمان قوی و هم از نظر دانش روزآمد باشد. این نقش به‌ویژه در مواجهه با دختران نوجوان و جوان که در معرض تهاجم فرهنگی و ابهامات فکری قرار دارند، حیاتی است. آن‌ها نیاز به الگویی دارند که بتواند پاسخگوی سؤالات پیچیده فلسفی، اخلاقی و اجتماعی با زبان دینی متقن باشد.

۱/۳. مبانی قرآنی و روایی نقش الگو

قرآن کریم به صراحت بر اهمیت الگوبرداری تأکید دارد، و بهترین الگو را پیامبر اسلام (ص) معرفی می‌کند. اما این مفهوم به حوزه زنان صالح نیز تعمیم داده می‌شود:

اسوه بودن: تأکید بر اسوه بودن پیامبر برای همه (احزاب: ۲۱) شامل الگوگیری از سلوک عملی ایشان در ابعاد مختلف زندگی است. زنان مؤمن و صالح نیز در این دایره قرار می‌گیرند.

بعد شناختی و معرفتی زن طلبه در تربیت دینی دختران

۱. تعریف بعد شناختی و معرفتی

بعد شناختی و معرفتی، توانایی درک، فهم و تحلیل مفاهیم دینی و تربیتی است که فرد از طریق آن می‌تواند دانش دینی را به شکل مؤثر به دیگران منتقل کند (شهید مطهری، ۱۳۷۵).

زن طلبه با تحصیلات حوزوی و شناخت کامل منابع دینی، می‌تواند مفاهیم قرآن، احکام، عقاید اسلامی، سیره معصومین و اخلاق دینی را برای دختران تبیین کند (علامه طباطبایی، ۱۳۶۲).

این بعد شامل توسعه تفکر انتقادی دینی، توانایی تحلیل مسائل شرعی و الهیاتی، و درک نقش فرد در جامعه اسلامی نیز می‌شود (Bandura, ۱۹۷۷).

۱.۲ اهمیت بعد شناختی و معرفتی در تربیت دینی دختران

۱. ایجاد پایه فکری و علمی برای رشد دینی:

مطالعات نشان می‌دهند دخترانی که تحت آموزش علمی و عملی زن طلبه قرار می‌گیرند، توانایی تحلیل و تبیین آموزه‌های دینی را پیدا می‌کنند (Sitompul et al., ۲۰۲۳).

این پایه، زمینه لازم برای درک درست مسائل اخلاقی، اجتماعی و معنوی را فراهم می‌کند (Kohlberg, ۱۹۸۱).

در نتیجه، زن طلبه با ترکیب دانش دینی و نقش آفرینی اجتماعی، نسلی مسئولیت پذیر، مشارکت جو، اخلاق مدار و برخوردار از هویت دینی پویا تربیت می کند و تربیت دینی را از سطح فردی به سطح اجتماعی و فرهنگی ارتقا می دهد.

نتیجه گیری و جمع بندی

۱. اهمیت نقش زن طلبه در تربیت دینی دختران

زن طلبه نه تنها آموزگار و مربی دینی است، بلکه الگوی عملی و روانی، مربی اخلاقی و راهنمای اجتماعی دختران نیز محسوب می شود.

قرآن کریم بارها بر اهمیت تربیت نسل مؤمن و هدایت دینی زنان و دختران تأکید کرده است:

«ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (نحل: ۱۲۵)

یعنی هدایت باید با حکمت، موعظه نیکو و رفتار صحیح صورت گیرد، که زن طلبه می تواند آن را به بهترین شکل عملی کند.

همچنین در آیه «وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا» (طه: ۱۱۴)، افزایش علم و تربیت دینی مستمر مورد تأکید قرار گرفته است. زن طلبه با این رسالت، زمینه رشد معنوی و علمی دختران را فراهم می کند.

۲. جمع بندی چهار بعد تربیتی زن طلبه

۱. بعد شناختی

زن طلبه با انتقال دانش دینی، قرآن و روایات، فهم و درک صحیح مفاهیم دینی را به دختران منتقل می کند. پژوهش های روانشناختی و تربیتی نشان می دهند که دانش دینی عمیق زمینه ساز رفتار اخلاقی و تصمیم گیری درست در زندگی دختران است (شهید مطهری، ۱۳۷۵؛ Bandura, ۱۹۷۷).

۲. بعد اخلاقی و رفتاری

زن طلبه با رفتار اخلاقی، صداقت، عدالت و تقوا، الگوی عملی دختران می‌شود و ارزش‌های اخلاقی را در عمل به آنان آموزش می‌دهد.

این بعد باعث می‌شود دختران رفتار دینی را در زندگی روزمره نهادینه کنند (آیت‌الله مصباح یزدی، ۱۳۷۰؛ Sitompul et al., ۲۰۲۳).

۳. بعد عاطفی و روانی

زن طلبه با ایجاد رابطه اعتماد، حمایت عاطفی و ارتقای عزت نفس، سلامت روانی و رشد شخصیتی دختران را تضمین می‌کند.

ارتباط عاطفی مستحکم باعث می‌شود دختران با انگیزه، پرنرژی و متعهد به ارزش‌های دینی رشد کنند (Noddings, ۲۰۱۳; Ai Fatimah Nur Fuad, ۲۰۲۱).

۴. بعد اجتماعی و تربیتی

زن طلبه با هدایت فعالیت‌های جمعی، مشارکت در برنامه‌های اجتماعی و فرهنگی و ایجاد شبکه‌های حمایتی، مهارت‌های اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و توانایی رهبری دختران را تقویت می‌کند.

حضور فعال زن طلبه در اجتماع و نهادهای تربیتی، نمونه عملی از نقش مؤثر زنان در جامعه اسلامی را به دختران ارائه می‌دهد (Azam & Afzal, ۲۰۲۵).

۳. اهمیت استفاده از منابع قرآنی، روایات و حوزوی

زن طلبه با ارجاع به قرآن و روایات می‌تواند آموزش‌ها و تربیت دختران را علمی و مستند کند.

مثال‌ها:

احترام به والدین و بزرگ‌ترها: لقمان: ۱۴

صداقت و عدالت در رفتار اجتماعی: نساء: ۵۸

کمک و حمایت از دیگران: مائده: ۲

استفاده از منابع حوزوی و مقالات پژوهشی، الگوهای عملی زن طلبه را معتبر و علمی می‌کند و باعث می‌شود دختران با اعتماد و انگیزه بیشتر، ارزش‌ها را درونی کنند.

۴. پیامدهای تربیتی و اجتماعی گسترده

دخترانی که تحت هدایت زن طلبه متعهد، علمی و مستند قرار می‌گیرند، دارای:

اخلاق نیکو، رفتار دینی و سلامت روانی

مهارت‌های اجتماعی و رهبری

توانمندی در تصمیم‌گیری دینی و شخصی

این دختران در آینده، نقش مؤثر در خانواده، جامعه و نهادهای دینی خواهند داشت و باعث نهادینه شدن ارزش‌های دینی و اخلاقی در جامعه اسلامی می‌شوند.

قرآن بر تربیت جامع و متوازن تأکید دارد: «الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (بقره: ۸۲)

تربیت دختران به صورت جامع توسط زن طلبه، زمینه‌ساز رسیدن به اهداف والای دینی و تربیتی است.

جمع‌بندی نهایی

زن طلبه به عنوان الگوی عملی، مربی اخلاقی، راهنمای عاطفی و مدیر تربیت اجتماعی، نقش محوری در تربیت دینی، اخلاقی، اجتماعی و روانی دختران دارد.

استفاده از قرآن، روایات، منابع حوزوی و پژوهش‌های علمی معتبر باعث می‌شود مقاله قوی، مستند و علمی باشد.

تربیت دختران توسط زن طلبه نه تنها نقش فردی، بلکه نقش اجتماعی و فرهنگی مهمی دارد و پایه‌ای برای توسعه جامعه اسلامی و ارزش‌های دینی است.

در نهایت، زن طلبه پل ارتباط بین آموزه‌های دینی و عمل در زندگی روزمره دختران است و تربیت صحیح او نسل مؤمن، مسئولیت‌پذیر و توانمند را تضمین می‌کند.

فهرست منابع

۱. بهشتی، محمد. (۱۳۹۰). روش‌های تربیت اخلاقی در منابع اسلامی. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۲. عابدی، مریم. (۱۳۹۵). نقش مادران در تربیت دینی دختران. قم: نشر بوستان کتاب.
۳. قرآن کریم. سوره احزاب، آیه ۲۱؛ سوره لقمان، آیه ۱۷.
۴. مطهری، مرتضی. (۱۳۷۲). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: انتشارات صدرا.
۶. قرآن کریم. (ترجمه: قم: دارالقرآن الکریم).
۷. آیت‌الله جوادی آملی، ن. (۱۳۸۵). زن در آینه جمال و جلال. قم: انتشارات نور.
۸. آیت‌الله مصباح یزدی، م. (۱۳۷۰). زن مؤمن، الگو و تربیت نسل. تهران: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۹. پژوهشکده زن و خانواده. (۱۳۹۸). نقش زنان طلبه در تربیت دینی دختران. قم: جامعه الزهرا.
۱۰. جامعه الزهرا. (۱۳۹۹). مطالعات تربیت اسلامی: انتشارات صدرا.
۱۱. علامه طباطبایی، م. (۱۳۶۲). تفسیر المیزان. تهران: انتشارات اسوه.
- ۱۲- آیت‌الله جوادی آملی، ن. (۱۳۸۵). زن در آینه جمال و جلال. قم: انتشارات نور.
- ۱۳- آیت‌الله مصباح یزدی، م. (۱۳۷۰). زن مؤمن، الگو و تربیت نسل. تهران: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمین

۱۴. بهشتی، محمد. (۱۳۹۰). روش‌های تربیت اخلاقی در منابع اسلامی. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱۵. عابدی، مریم. (۱۳۹۵). نقش مادران در تربیت دینی دختران. قم: نشر بوستان کتاب.

۱۶. پژوهشکده زن و خانواده. (۱۳۹۸). نقش زنان طلبه در تربیت دینی دختران. قم: جامعه الزهرا.

۱۷. جامعه الزهرا. (۱۳۹۹). مطالعات تربیت اسلامی: انتشارات صدرا.

۱۸. قرآن کریم. (ترجمه: قم: دارالقرآن الکریم)

۱۹. علامه طباطبایی، م. (۱۳۶۲). تفسیر المیزان. تهران: انتشارات اسوه.

۲۰. مطهری، مرتضی. (۱۳۷۲). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: انتشارات صدرا.